

Krasznai Zoltán

Földrajztudomány, oktatás és propaganda

A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon,

IDResearch Kft./Publikon Kiadó

Pécs, 2012.

262 oldal

A szerző témaválasztásának aktualitását mi sem indokolja jobban, mint a magyarság egyik legmeggrázóbb és sorsdöntő eseményének, a trianoni döntésnek máig kiható következménye. Krasznai Zoltán írásában azonban nemcsak a békediktátum okozta nemzeti tragédia és a magyarság legnagyobb traumájaként megélt veszteség pusztán tényszerű leírása jelenik meg, hanem egy logikusan felépített, saját kutatási eredményeit közlő írást tarthatunk kezünkben. Földrajztudósként egy teljesen új perspektívából kívánja megmutatni a békeszerződés igazságtalan döntését, melyet a politikai és történeti földrajz eszköztárával kísérel meg alátámasztani. A szerző célja, hogy írásában megismertesse az olvasót a két világháború közötti földrajztudomány sajátos módszertanával, melynek középpontjában a nemzeti területről alkotott reprezentáció fogalmi és tartalmi elemeinek változása áll.

A kutatás kiindulópontja nem is lehetne más, mint a korszak valóságos történelmi és politikai eseményeinek sokkhatása. A kötet szerzője az ELTE BTK-n belül működő Atelier történeti-társadalomtudományi kutatóműhely hallgatójaként 2011-ben szerzett doktori fokozatot. Az alapos kutatómunkát és annak eredményeit összegző 262 oldalas mű a korábbi doktori disszertációra épül, kiegészítve azt számos új megközelítési móddal. A kutatás módszertana már az előszóban igen részletesen kifejtésre kerül. A vizsgálat középpontjában annak a kérdéskörnek a tisztázása áll, hogy a trianoni döntés előtt és után, hogyan változtak meg a területi reprezentáció típusai, és ezek milyen hatást gyakoroltak a magyar társadalomra és annak identitástudatára. A témakör alapos vizsgálatához a korabeli földrajztudomány és a két világháború közötti propagandisztikus célokat szolgáló földrajzoktatás sajátos elemeire fókuszál. A Trianonról szóló könyvek, tanulmányok kapcsán Krasznai Zoltán kiemeli: „ez a történelmi esemény, a történeti területek és a rajtuk három millió magyar anyanyelvű lakos elszakítása a modern magyar történelem legnagyobb traumája. Feloldása máig nem történt meg. Mellette eltörpülnek mind az első és a második világháború szörnyűségei, a magyar

zsidóság holokausztja, a Rákosi-diktatúra és az 1956-os forradalmat követő kádári megtorlás”. Ebben az esetben vitatkoznék a szerző állításával. Bár kétségtelen tény, hogy az első világháború utáni döntés osztársadalmi sokkot eredményezett, de nem gondolom, hogy a huszadik század viharai, a két nagy világégés és annak áldozatai, az 1956-os magyarországi események és annak következményei ne múltának el sokakban beforratlan sebeket és máig feldolgozatlan emlékeket okozva. A trauma feloldása helyett, inkább traumák feloldásáról beszélnek, melyek bár messze vannak a mától, de hatásuk az egyéni életutakban máig kimutatható. Az előző megállapítás után elmondható, hogy a szerző esetenként nagyobb teret enged a szubjektív megnyilvánulásoknak, szemben az objektív, tudományos szemléletmóddal.

A könyv három nagy fejezetre osztható, amelyeken belül számos alfejezet található. Az alfejezetek sokasága néha megtöri a mű kontinuitását, de a fejezetek végén szereplő összefoglalások és következtetések segítik a megértést és a kötet struktúrájában történő könnyebb eligazodást.

A könyv első fejezetében igen terjedelmesen, kissé talán aprólékosan is, a szerző által alkalmazott kutatás-módszertani eszközök bemutatására kerül sor. A földrajz fogalmának definiálásakor a szerző a fogalom tágabb értelmezését adja meg, melyet a nemzeti identitás, a béketárgyalások és az „ország megismerésének helyéül szolgáló iskola” kontextusában vizsgál. A fogalom komplexitásából következik, hogy magát a földrajztudományt is „újradefiniálja”, mely kutatásaihoz egyszerre kívánta felhasználni a természet- és a társadalomtudományok eredményeit. A két világháború közötti politikai földrajz fogalma magába foglalta a történeti földrajz és az emberföldrajz irányzatait, mely tudományos megalapozottsággal próbálta vizsgálni az ember és földrajzi környezetének kapcsolatrendszerét.

A mű második részében kerül bemutatásra a korszak földrajztudományának és hazai földrajzoktatásának sajátos revizionista jellege. Ebben a részben kerül kifejtésre a magyar földrajztudomány meghatározó és jeles képviselőinek munkája, valamint a béketárgyalásokat befolyásoló hazai és nemzetközi szakértők elméleteinek összehasonlítása. A szerző kiemelt figyelmet szentel gróf Teleki Pál és a francia Emmanuel de Martonne munkásságának, hiszen e két jelentős földrajztudós koncepciójának meghatározó szerepe volt a párizsi béketárgyalások során Magyarország területi rendezésének kérdésében. Az egyes delegációkban helyet foglaló földrajztudósok munkái, legyenek azok földrajzi leírások vagy

térképek, nem egyszer „sorsfordító” döntések meghozatalához vezettek. Sok esetben ők jelentették a tárgyalások során az alfát és omegát. A szerzőnek a földrajz iránt érzett mélységes szakmai elhivatottsága és tudása miatt azonban kevés hely marad a béketárgyalások döntéseinek más aspektusból történő magyarázatára, esetleg a békediktátum politikai, gazdasági, társadalmi és etnikai hatásainak figyelembevételére. Nyilván földrajztudósként nem is törekedhetett arra, hogy a téma iránt érdeklődő összes olvasó igényeinek eleget tegyen, de esetenként más mérlegelési vagy elemzési szempontok megemlítése is hasznos lehetett volna a területi rendezésre vonatkozó döntések háttérének vizsgálatakor.

A kötetnek ugyanebben a fejezetében ismerkedhetünk meg a két világháború közötti népiskolai földrajzoktatás tartalmi és formai jegyeivel. A könyv írója érdekesen és olvasmányosan vázolja fel, hogy a korabeli revíziós politikában milyen különleges szerepet töltött be a népiskolai földrajzoktatás. A szerző maga is kiemeli, hogy a korabeli földrajzoktatás olyan szerepet próbált meg betölteni, mely a „természeti törvényszerűségek alapján hidat képez az idealizált múlt s az elkerülhetetlen bekövetkező jövő között”.

A mű harmadik nagy részét az esettanulmányok alkotják. A négy esettanulmány bemutatásánál a szerző tudatosan törekedett arra, hogy már kiválasztásukban is tükrözzék a területi ábrázolásmód fogalmának tartalmi változásait. A tudatos választás eredményeképpen az első két esettanulmányban a Kisalföld tájegysége és Kárpátalja jelenik meg, melyek leírása jól jellemzi a két világháború közötti földrajztudomány regionális szemléletét. A két régió jól szimbolizálja a „rész-egész” viszonyát, mellyel Teleki Pál is próbált érvelni az ország megbonthatatlan területi integritásának megőrzése mellett. A tér regionális szerepének vizsgálata után a szerző egy másfajta dimenzióba próbálja meg elhelyezni kutatását, nevezetesen a spanyolországi Limpiasba tartó zarándokok szemszögéből meséli el a vallási és nemzeti képzetek összekapcsolódását. Egy „mikroszintű” kutatás keretében próbálja meg leírni a terület és a nemzeti identitás viszonyát. Az esettanulmányban a limpiasi zarándokok fájdalommal teli útja jól szimbolizálja a közös útkeresést az egyéni sors és a nemzet sorsa között. Hasonló céllal születik meg a negyedik esettanulmány is, melynek központi eleme a Szent István-i Magyarország, a Szent István-i állameszme. A két világháború között a politikai propaganda szerves részét képezte államalapító István királyunk kultuszának újjáélesztése, melyhez kellő alapot szolgáltatott első királyunk halálának 900. évfordulója. István király mítoszát és legendás alakját a korabeli politika egyfajta „ideológikus eszköznek”

tekintette a múlt és a történelmi nagy Magyarország magasztalásának céljából. Szent István alakja és a körülötte megjelenő nacionalista diskurzus azonban idővel elveszítette valódi tartalmát és a két világháború közötti időszakban a konzervatív magyar politika és nemzetpolitika „márkavédjegyeként” szolgált.

A kötetben fellelhető igen gazdag forrásanyagnak köszönhetően az olvasó hosszú időt képes eltölteni egy-egy korabeli plakát, képeslap megtekintésével, nem beszélve a kötetben elhelyezett közel 40 db térkép áttanulmányozásáról, amik lehetőséget teremtenek múlt és jelen áthidalására. A mű olvasásakor két megjegyzés vetődik fel a kevésbé szakavatott olvasóban. Elsőként a néha túlzottan részletes témakifejtés miatt (főleg a béketárgyalások kontextusában) célszerű lett volna a főszövegben (törzsszövegben) is elhelyezni térképeket, melyek még inkább segíthetik a megértést és a nyomon követést. Emellett a laikus olvasó számára érdemes lenne a mű elején egy rövid történelmi áttekintést adni még akkor is, ha a békeszerződés körülményei és annak döntései ismertek. Az olvasó ezáltal még inkább képes lenne azonosulni a konkrét történelmi szituációval, annak pontos részleteivel.

A szakirodalom igen széleskörű, hiszen a releváns hazai és külföldi, főként francia és angol nyelvű forrásokra támaszkodik. A kötet bibliográfiáját átolvasva látható, hogy a szerző a kiválasztott szakirodalom terén is a teljességre törekedett.

Krasznai Zoltán írása egy önmagában példaértékű publikáció, melynek egyedi értékét egyrészt a széleskörűen megalapozott tudományos kutatás, másrészt a szerző által felkutatott és bemutatott rendkívül színes forrásanyag adja.

A kötet és a gondosan válogatott irodalom- és forrásjegyzet nemcsak földrajztudósoknak, hanem humán- és társadalomtudományok területén alkotó, kutató szakemberek számára is számos új ismeretet nyújt, emellett az eddig nem közölt dokumentumok érdekes bemutatása a téma iránt érdeklődő tágabb olvasóközönség számára is hozzájárul a földrajzi és nemzetpolitikai látásmód formálódásához.